

KÖNYVEK A KOLOZSVÁRI KORUNKBÓL

– Korunk Évkönyv 1976. Egy alkotó műhely félszázados történetéhez (1926–1976). Szerkesztette Szilágyi Júlia. Kolozsvár 1976. 316 l., Tordai Zádor–Tóth Sándor: Szerkesztette Gaál Gábor. 1929–1940. Bp. 1976. Magvető 237 l., Balogh Edgár: Itt és most. Tanulmány a régi Korunkról. Kolozsvár 1976. Dacia Könyvkiadó, 145 l., Gaál Gábor: Levelek (1921–1945). Sajtó alá rendezte: Sugár Erzsébet. Bukarest 1975. Kriterion Könyvkiadó, 787 l.

A kolozsvári Korunk szerkesztősége a folyóirat jubileumi évében folytatta a nagysikerű évkönyvek 1973-ban és 1974-ben kezdeményezett sorozatát. Az új évkönyv, már csak az alkalom következtében is, inkább „emlékkönyv” vagy a bevezetőben használt szellemes fordulat szerint „emlékeztető” könyv, amely fel akarja idézni a kolozsvári folyóirat „klasszikus” korszakának (1926–1940) történetét, s emlékeztetni kíván eredményeire, hagyományaira. Az évkönyv nem a folyóirat jelen munkájának keresztmetszetét adja ezért, mint a két korábbi kötet, hanem munkatársi emlékeket és kutatási eredményeket közöl. Az emlékezet és a kutatás fogott össze, hogy pontosabb képet adjon a Korunk keletkezéséről, történetéről és küzdelmeiről. „Ünnep pátoszából és kutatói felelősségből tevődik össze ez az emlékkönyv, amellyel a mai Korunk munkatársai, barátai segítségével előzményeinek, örökségének, jelenünk feladatainak és jövőnk lehetőségeinek, kötelességeinek adózik” – olvassuk a szerkesztőségi bevezetőt. Illyés Gyula, Déry Tibor, Méliusz József, Balogh Edgár, Bányai László, Salamon László, Veress Pál, Mikó Imre, Geo Bogza, Pavel Apostol emlékező írásai, valamint Dankanits Ádám, Mózes Huba, Marosi Ildikó, Csanda Sándor, Sugár Erzsébet, Kántor Lajos, Rácz Győző és Szilágyi Júlia tanulmányai egyaránt a bevezetőben megjelölt programot képviselik.

A teljesen jogos ünnepi pátosznál is fontosabb persze a kutatói felelősség, amely a folyóirat történetének hiteles ábrázolására törekszik, s számos kérdésben hozott új vagy legalább megfontolandó felismeréseket, gondolatokat. A kolozsvári marxista folyóirat ötven esztendő jubileuma rendkívüli mértékben élelkitette meg a Korunk-kutatást. A kutatómunka során új eredmények is születtek; így a folyóirat elhelyezése a magyar nyelvterület, illetve Kelet-Közép-Európa baloldali, marxista szellemű szemléi között, a Korunk történetének hitelesebb periodizációja, amelyet Tóth Sándor végzett el, a népfrontos törekvések pontosabb leírása, elsősorban Balogh Edgár és a budapesti emlékülés jóvoltából, s számos más eredmény, amely valójában nem csupán a Korunk-kutatás ügyét fogja gazdagítani,

hanem a magyar és kelet-közép-európai szocialista irodalomkutatás szélesebb mederben folyó stúdiumát is. Az élénkülő kutatómunka persze nem oldhatott meg mindent, maradtak vitás kérdések, feloldatlan kérdőjelek. Ezeknek a kérdéseknek a bogozgatása folyik tovább, s ebben a ma is időszerű kutatómunkában jelent kiváló szolgálatot az emlékkönyv igen gazdag anyaga.

Mutatóba és igazolásként két vitatott kérdésre hívnám fel a figyelmet; olyanokra, amelyeket bizonyára pontosabban világlátanak meg az eddigi megállapításoknál az emlékkönyv emlékezései és tanulmányai. Az első Dienes László szerepe. A Korunk első szerkesztője eddig Gaál Gáborhoz képest meglehetősen háttérbe szorult. S nemcsak azért, mert a kutatás sokáig érthető módon, Gaál korszakos szerepének megvilágítására törekedett. Hanem annak következtében is, hogy a folyóirat krónikásai szívesen tettek egyenlőségjelet Gaál és a Korunk közé, s az első éveket (1926–1929), amelyeket még Dienes neve főmjelzett, többnyire elmarasztalták, mint a polgári liberalizmus eklektikus korszakát. Való igaz, hogy Dienes szerkesztése idején kevésbé érvényesült az a következetes marxista vonalvezetés, amelyet Gaál Gábor szerkesztése képviselt (s amely egyidőben szektáriánus torzulásokkal is párosult). Ám a kolozsvári folyóirat szellemét az első években sem pusztán a liberális eklekticizmus határozta meg. A magyar forradalmak bukása után, az európai forradalmak apálya idején az első szerkesztő, úgy tetszik, jogosan járt el, midőn a múlt eredményeinek alkotó számbavételét és az új eszmei szintézis feltételeinek kialakítását jelölte meg program gyanánt. Dienes ennek a programnak a jegyében tájékozódott a húszas évek irányzatai és gondolatai – az új közgazdaságtan, az új lélektan, az avantgarde művészet – között. A széles perspektíva igénye nem jelentette azt, hogy a Korunk nem törekedett volna a marxista pozíciók védelmére vagy kialakítására. Ellenkezőleg, Dienes a baloldaliság és a szocialista gondolat korszerű, a forradalom leverése után is érvényes modelljének kialakításán dolgozott. S kezdeményezése „törés” nélkül fejlődhetett tovább azzá a határozott osztálytudatos és osztályharcos szemléletté, amelyet Gaál Gábor

képviselt 1929 után. A Dienes László által irányított első szakasz hitelesebb, pontosabb megítélését segíti elő az emlékkönyv írásai közül Salamon László, Becsky Andor és Szegő Júlia emlékezése vagy Kántor Lajos tanulmányrészlete, amely a Korunk művészetszemléletét méri fel.

A másik vitakérdés: a Korunk helye a romániai magyar szellemi irányzatok között, pontosabban a marxista folyóirat és a polgári humanista (és népi) mozgalmak viszonya. Ezt a kérdést megintcsak szokás leszűkíteni, szinte kizárólagosan arra a polémiára, amely a Korunk és az Erdélyi Helikon között zajlott a harmincas évek első felében. Tudnivaló, hogy Gaál Gábor erős hangsúlyokkal s nem is jogosulatlanul bírálta a Helikon irodalmát s főként ideológiáját, a mind mitologikusabb köntöst öltő „transzilván gondolatot”. Ez a vita időnként heves szó-párbajokra vezetett, különösen Gaál és a helikonisták folyóiratát szerkesztő Kós Károly között. Ám a szó-párbajok nem vezettek ellenségeskedésre, a vitamorál klasszikus szabályait mindenkor megtartották a perlekedő felek. És ennek a morálnak nem is az volt a legfontosabb következménye, hogy például Gaál és Kós (vagy éppen Gaál és Szász Endre, a magyarpárti Keleti Újság főszerkesztője) korrekt kollégialis, sőt baráti kapcsolatot tartott fenn egymással. Hanem az, hogy közös ügyekben, közös küzdelmekben is találkozhattak a két szomszédvár gazdái: mindenekelőtt a kisebbségi jogok védelmében és az antifasiszta szellemi ellenállásban. Ez a találkozás rendre végbement Gaál és a polgári humanista írók vagy közírók: Kós Károly, Kuncz Aladár, Krenner Miklós, Szentimrei Jenő, Molter Károly között, s természetesen végbement Gaál és a „népiek”: Tamási Áron, Kacsó Sándor, Böszödi György között. E találkozások végső eredménye, egyszersmind igazolása volt az 1937-es népfreontos Vásárhelyi Találkozó. Gaál Gábor „szövetségi politikájáról”, népfreontos kezdeményezéseiről, távlatosabban a Korunk és a romániai magyar szellemi élet polgári humanista és népi irányzatainak kapcsolatairól ugyancsak sok mindent megtudunk az emlékkönyv írásaiból. Elsősorban Méliusz József érdekes nyilatkozatából (amelyet Dankanits Ádám és Tóth Sándor jegyzett le), Balogh Edgár, Bányai László, Mikó Imre és Herédi Gusztáv emlékezéseiből, illetve Marosi Ildikó szövegközléséből, amely Dienes László és Gaál Gábor Molter Károlyhoz írott leveleit mutatja be.

A kolozsvári magyar marxista folyóirat antológiájának szerkesztését a Korunk-kutatók legjobb két szakembere végezte: a budapesti Tordai Zádor és a kolozsvári Tóth Sándor. Mindketten a legendás szerkesztő: Gaál Gábor egykori tanítványai, akik már több tanulmányban (a kolozsvári tudós egész Gaál Gábor-monográfiában) igazolták jártasságukat, felkészültségüket. Munkájuk nyomán izgalmas olvasmány született, alighanem a legérdekesebb a kolozsvári folyóirat indulásának ötvenedik évfordulója alkalmából megjelentetett művek közül. Valóságos „olvasókönyv”, amely megfontolt válogatásban és ötletes szerkesztésben mutatja be a folyóirat Gaál Gábor szerkesztette tizenkét évfolyamának (1929–1940) keresztmetszetét. A jubileum idején megélelénkült kutatás a sajtó-, az irodalom- és általában az eszméletörténet eszközeivel dolgozott. Tordai és Tóth szemléltetni akarta, a klasszikus folyóirat valóságos természetét akarta életre kelteni. Ahogy maguk mondják: „az élményt szeretnők hálóba fogni, hogy milyen érzés volt, s élmény a lapot kézbe venni: keresni, mi van benne érdekes, és mit mond éppen *nekem*, aki olvasom. Rácsodálkozást: a meglelt gondolat örömet.”

A „meylet gondolat” maga hívja ki a „rácsoálkozást”. Hiszen még e kevésse terjedelmes válogatás, egy régi kettős Korunk-számmal alig bővebb „fiktív szám” is igazolja, hogy a kolozsvári szemle milyen széles körben tekintett szét a romániai, az összmagyar és az európai élet felett. Gaál Gábor, visszanezve a vállalkozás múltjára, arra utalt, hogy a Korunk „az idő keresztmetszetét” kívánta nyújtani. Valójában, ami a kései olvasót elsőnek megragadja, az az érdeklődés, a vizsgálódás széles köre. Az, hogy a Korunk szinte mindenről tudott, ami a két világháború közötti korszak gazdasági, társadalmi, politikai, tudományos és művészeti életében végbement. Ami megszabta a korszak mindennapi életének menetét, meghatározta levegőjének „vegytani” összetételét. Kierkegaard filozófiája, Ortega kultúrkritikai elmélete, a pán-európai mozgalom, a freudista pszichoanalízis, a fasiszta mozgalmak tömeglélektana, a nőemancipáció, a nemzetiségi kérdés, a modern festészet és a detektívregény egyformán érdeklődő figyelmet, alapos elemzést – és marxista kritikát kapott. A korszak (mint alighanem a legtöbb korszak) egymás mellett élő s egymással küzdő eszmék, irányzatok és filozófiák vad terepe volt. Ezen az elvadult terepen kívánt a Korunk rendet teremteni; vagy

legalább széttekinteni s felmérni a kor zűrzavarát, szövevényes ellentmondásait.

A felmérés és rendezés igénye növelte meg a józan értelem, az elemző s ítélező kritika szerepét. A kolozsvári folyóirat bátran és következetesen vállalta a kritikus értelem nehéz pozícióját abban a társadalomban, amely a legkülönfélébb mítoszokat irracionális filozófiákat és hamis tudatformákat termelte és kínálta fel a válságba került emberiségnek szellemi táplálék, sőt orvosság gyanánt. Európa történelmi színpadán az „értelem trónfosztásának” mágikus szertartása folyt, s már lehetett tudni, hogy ahol az értelem és a kultúra meghurcoltatik, ott az emberi méltóság, sőt az emberi élet: milliók élete is veszélyben forog. A Korunk ebben a zűrzavaros korban vállalta a józan értelem fegyelmét, azt a szellemi magatartást, amelyet Gaál Gábor „realista humanizmusnak” és „mítosz-nélküliségnek” nevezett. „A dolgokban rejlő értelem még mindig nem veszett el, s az egész világ, a világtörténelem értelme most a legvilágosabb” – hirdette a Korunk szerkesztője 1940 tavaszán. A „dolgokban rejlő értelem” felkutatásának és megfogalmazásának igénye öltött testet az olyan írásokban, mint Gaál Gábor tanulmánya a népi írók szociográfikus munkásságáról, Bölöni Györgyé az asszimilációs kérdéstről vagy Nagy Lajosé a nemi szabadságról.

A Korunk a józan értelem fegyelmét képviselte, s éppen e fegyelem következtében ismerte fel a maga közéleti-politikai tennivalóit. Az értelmi rend nevében kötelezte el magát a dolgozó osztályok ügyének, s vállalta a cselekvést, az állandó küzdelmet, akár a kockázatot. A kor polgári szociológiája – Ortega y Gassetől Karl Mannheimig – általában az elkötelezetlen függetlenségben élő: „szabadon lebegő” értelmiségi elite szavazott. A Korunk írói nem győzték hangsúlyozni az értelmiség szociális és politikai felelősségének elvét, azt, hogy az írástudóknak a progresszív mozgalmak, a népi érdekek elkötelezettségében kell tevékenykedniük. „Szükség van egy csoportra – írta Szabó Imre *Az értelmiség dilemmája* című, a jelen világot is olvasható tanulmányban –, amely tisztult látással, történelmi tanulások ismeretével, erkölcsi felelősségérzékkel vizsgálódjék, összehasonlítsa, szembeállítsa, lemérje, rendszerezze a dolgokat – ítéljen, hogy ezzel előremutasson.” Majd: „Az értelmiségnek át kell látnia, hogy csak azokhoz csatlakozhat, akikben megvan az erő és az akarat, hogy az igazságosabb, életképebb,

embert és kultúrát becsülő társadalmi rend építését szorgalmazzák és megvalósítsák.” A szociális és politikai elkötelezettség magasabb távlatú morális elvének eme felismerése szabta meg a Korunk cselekvő s küzdő jellegét. És e cselekvő etika érvényesült a nemzetiségi, az összmagyar, a közép-európai vagy az egyetemes kérdések tárgyalása során.

A kolozsvári folyóirat „fiktív száma” messzemenően igazolja, hogy a józan értelem és a társadalmi haladás szolgálatában valódi műhely alakult. Műhely, amely nemcsak eszmei egyetértésre épült, hanem közösségi cselekvésre és ennek erkölcsére is. „Sosem állítottuk – vallotta Gaál Gábor –, hogy a lap hiánytalanul töltötte be feladatát, de számos munkatárssal együtt ez volt életünk egyetlen tartalma.” S ennek a műhelynek máig ható szerep jutott. Éppen a jelen válogatás tanúsítja, hogy a Korunkban nyilvánosságot kapó eszmék, gondolatok nagy része felett ma sem tért napirendre a történelem. A kor szellemi irányainak józan vizsgálata, a sokoldalú tájékozódás igénye éppúgy időszerű, mint például az a gondolatmenet, amely az értelmiség szerepét s feladatait kívánta tisztázni Sinkó Ervin, Kemény Gábor, Remenyik Zsigmond vagy Szabó Imre tanulmányaiban. Vagy az a vállalkozás, amely a kelet-közép-európai népek együttélését és összefogását, a nemzetiségi kérdés demokratikus és szocialista megoldását szorgalmazta Balogh Edgár, Bányai László, Gáll Ernő és Méliusz József írásaiban. A Korunk-szöveggyűjtemény ennyiben egyáltalán nem sajtótörténeti dokumentáció, hanem eleven „olvasókönyv”, amely a jelenhez szól, a jelen kérdéseire keres feleletet.

*

Balogh Edgár *Itt és most. Tanulmány a régi Korunkról* című kötete évtizedes irodalomtörténeti munka eredményeit összegzi. Tulajdonképpen négy régebbi tanulmányt foglal magába: *A Korunk fordulata 1929-ben* (1964), *A Korunk eszmei kiforrása 1930–1933-ban* (1968), *A népfronti Korunk* (1970), végül *A Korunk szintézise 1938–1940-ben* (1972) című tanulmányokat, amelyek a kolozsvári Nyelv- és Irodalomtudományi Közleményekben voltak olvashatók. E négy tanulmány valójában végigkíséri a nagy hírű folyóirat egész történetét, eszmei és szerkesztési fejlődését, életrajzának szakaszait. Balogh Edgár maga is részese és alakítója volt e fejlődésnek, mint Gaál Gábor közeli munkatársa, a folyóirat törzsgárdájának tagja, akinek szerepe

különösen a népfrontos időszakban volt számottevő. Érthető, hogy az irodalom- és sajtótörténet tudós igényességét az egykori munkatárs személyességével egészíti ki. S hogy a folyóiratot nemcsak mint kutatásának tárgyát vállalja, hanem mint életének és munkásságának részét is; mint személyes életrajzának egy fejezetét. A személyes részvétel szabja meg részben a kutatás és a feldolgozás irányát. A klasszikus Korunk tizenöt esztendő története annyira gazdag, oly bősséget kínál a kutatási feladatoknak, hogy a személyesebb választás, az egyénibb nézőpont kialakítása mindenképpen indokolt. Balogh Edgár maga is arra hivatkozik, hogy a folyóirat első folyamának enciklopédikus jellege nagyon sokféle közelítést és kiindulást tesz lehetővé: ki-ki megtalálhatja sokoldalú anyagában a „maga idézni való példáját, elindulásának irányjelzőit”. Ő is ezt az idézni való példát ábrázolta, az irányjelzőket tűzte ki, midőn programszerűen annak a folyamatnak a bemutatására vállalkozott, amely a Korunkat a romániai, erdélyi és nemzetiségi válósághoz közelítette, az „itt és most” elvének vállalására készítette.

Ennek megfelelően elsősorban a harmincas évek folyóiratmunkájáról beszél. Arról a korszakról, midőn a Korunk kezdeti szakaszának kereső-tájékozódó szellemét felváltotta a határozottabb szocialista eszmeiség. Balogh Edgár 1929-re teszi e fordulatot, midőn Gaál Gábor „társzerkesztőként” irányító szerepet kapott a lap arculatának alakításában. Az évtizedfordulón nemcsak a szerkesztőváltozás szabta meg a folyóirat új tájékozódását és új szerepét. Az egész világon végigsöprő gazdasági válság, amely a kapitalista társadalmi berendezkedés általános megingásáról tanúskodott, merőben új helyzetet teremtett, s új magatartást kívánt. Balogh Edgár jogosan figyelmeztet arra, hogy ezen „irányt szabó rendszer” éppen Gaál Gábor személyében találta meg a megfelelő szervezőt és képviselőt. „Volt – írja – Gaál Gábor magatartásában valami eredendően más is, olyasmi, ami megkülönböztette nem egy előtte itt járt emigráns írótól. S ez rendszerezőbb filozófiai és cselekvőbb művészi érdeklődése, mely a népi felelősség szenvedélyes demokratizmusával párosult.” Ennek a rendszerező filozófiának a tengelyében a marxizmus állt, s a cselekvő művészi érdeklődést a szocialista elkötelezettség irányította. Gaál Gábor lett az a szerkesztő, aki válaszolni tudott a kor nagy kihívásaira.

A Korunknak azonban egyelőre meg kellett küzdenie a biztos választért. Az új szerkesztő határozottan vágta el azokat a szálakat, amelyek a folyóiratot korábban polgári liberális szerzőihez és támogatóihoz fűzték. A Korunk egy ideig mégis a baloldal válságtüneteit mutatta: állásfoglalásaiban és kritikáiban a „balos” szektariánizmusnak jutott meglehetősen jelentékeny szerep. A harmincas évek elejének magyar forradalmi munkásmozgalmát erősen terhelte meg a dogmatikus-szektariánus gondolkodás, amely nem tudott hiteles válaszokat adni azokra a társadalmi és kulturális kérdésekre, amelyek mind erősebb kihívást jelentettek az első világháború s a bukott forradalmak után. A nemzeti és nemzetiségi kérdés, a középrétegek, a parasztság, a népi mozgalom kérdései egyelőre nem kaptak (csak töredékesen kaptak) választ a marxista gondolat magyar képviselőitől. Ez okozta, hogy a Korunk néhány kritikus sorra támadta Bartók Bélát, Móricz Zsigmondot, Babits Mihályt, Kassák Lajost, József Attilát, Illyés Gyulát, Németh Lászlót, általában a polgári humanista és a népi irodalom képviselőit. Ezek a támadások időnként messze túlméntek azon a kritikán, amelyet egy marxista szemlének különben képviselnie kellett; értetlen és személyeskedő támadásokká váltak, amelyek később joggal váltották ki Fábry Zoltán rosszallását s elutasító bírálatát. Balogh Edgár figyelmeztet arra, hogy Gaál nem mindig értett egyet a szektariánus szellemű bírálatokkal, s ha tehette, korrigálni próbálta őket, csökkenteni igyekezett elidegenítő hatásukat. (Például József Attila esetében, akinek verseit a szektás támadások idején is közölte folyóiratában.)

Ez az újabb fordulat hozta létre 1934-től kezdve a kolozsvári folyóirat népfrontos szakaszát. Ezt a szakaszt Balogh Edgár két részre bontva mutatja be: a „népfronti Korunkat” 1934–1937-re, a „Korunk színtézisét” 1938–1940-re helyezi. Való igaz, hogy a kolozsvári folyóirat népfrontos fejlődése is hosszabb időszakhoz kötött, s hogy ennek a fejlődésnek az utolsó években értek be igazi eredményei. A Korunk ekkor vált igazán az antifasiszta szellemi ellenállás egyik központjává és szervezőjévé. Módszeresen és tudományos alaposítással vetett számot a felhalmozott kérdéstömeeggel, nem engedte át a jobboldali demagógiának a nemzeti és parasztkérdés taglalását, részletesen tárgyalta a nemzetiségi társadalom gondjait, a nemzetiségi kultúra eredményeit és feladatait. Ekkor vált

igazán a folyóirat megbecsült munkatársává Tamási Áron, Szentimrei Jenő, Szemlér Ferenc és Bözödi György: az Erdélyi Helikon „balszárnnyának” képviselői. És ekkor figyelt fel Gaál Gábor a népi mozgalom valódi jelentőségére, igazi eredményeire is, ekkor vette védelmébe Németh Lászlót és a Márciusi Frontot, egy valódi népfrontos összefogás reményében, amely összefogásnak tömörítenie kellett volna valamennyi progresszív, antifasiszta irányzatot, írókat és gondolkodót. Ez az összefogás az 1937-es Vásárhelyi Találkozóban meg is született, s Gaál Gábor mindvégig kitartott a Találkozó hitvallása, eredményei mellett, mint aki valóban felismerte a népfrontmozgalom történeti szerepét, a szocialista szövetségi politika korszerű követelményeit.

Ezek a népfrontos évek hozták meg, a Korunk erdélyi, romániai tájékozódásának elhatározó fordulatát is, amelynek következményeképp az „itt és most” politikája végképp érvényre jutott. Ahogy Balogh Edgár fogalmazta: „Így alakult ki a Korunk új, marxi-lenini szakaszának perspektivikus népi-nemzeti mélysége és hazafi szélesége, a »romániaiság« teljes plaszticitása egy anacionális és absztrakt kozmopolitizmus semmire sem kötelező, baloldali formációiban is polgári maradványokat őrző egysíkúsága helyébe, felvértve a romániai magyar értelmiség haladó elemeit arra, hogy kellő időben helyt tudjanak állni a népeket megosztó, militarista kalandra csábító hitleri előtörés praktikáival szemben.” Valóban, a Korunk a nemzetiségi étellel összeforrvá, s a nemzetiségi kérdés demokratikus megoldását szorgalmazva ért a maga népfrontos fejlődésének tetőpontjára. Balogh Edgár: a tanú és krónikás mai szerepében ezért állíthatja az „itt és most” küzdő etikáját példa gyanánt a romániai magyarság fiatalabb nemzedékei elé.

*

Végül Gaál Gábor műveinek sorozatában (negyedik kötet gyanánt) jelent meg a nevezetes szerkesztő leveleinek gyűjteménye. E levelek, amelyeket Sugár Erzsébet bukaresti irodalomtörténeész rendezett kivételesen gondos munkával sajtó alá, maguk is a Korunk szerkesztésének elsőrendű dokumentumai. Egyszermind Gaál életéről, egyéniségének alakulásáról és küzdelmes munkájáról adnak részletes képet, napról napra haladó krónikaszerű beszámolót. Gaál, mint ismeretes, az 1919-es magyar emigráció soraiban vált ismertté, mint Garami Ernő, Lovászy Márton és Hatvany Lajos *Jövő* című bécsi polgári

radikális lapjának munkatársa. Hatvanyval való kapcsolata mindvégig megmaradt; a Nyugat mecénásának szerepe volt a Korunk indulásában, anyagi támogatásában is. A bécsi, majd berlini emigrációban élő Gaál még nem talált magára, tájékozatlanul, sokszor tanácstalanul állt a megváltozott történelmi helyzetben, magányosnak, száműzöttnek érezte magát. „Az emigráció – írta Berlinből Hatvany Lajosnak 1924. március 14-én – itt lett emigráció számomra. Magyarország, magyar irodalom itt még csak annyi sem, amennyi egy nagyon távoli dörömbölés. Csak annyi, amennyi az idegzetemben van még belőle. Én nem tudom, hogy az életem hová visz. Itt, ebben a körben nem szeretnék maradni. Harminc évet úgy éltem, hogy nem én dolgoztam, nem én akartam, nem én beszéltem. Jó volna végül is a helyemre kerülni, bárhová, bárminek, csak oda, ahol azt adhatom, amit tudok.”

A maga „helyére” Kolozsvárra került, midőn Dienes László Korunkjának munkatársa, majd 1929-től kezdve szerkesztője lett. A folyóirat-szerkesztés munkájában oldódtak fel a csalódott fiatal entellektüel szorongásai, alakult ki Gaál Gábor szerkesztői és emberi személyisége. Ennek a személyiségnek a centrumában maga a szerkesztő munka, a folyóirat ügye állt. Gaál életét és gondolkodását ottól fogva a szerzetesi fegyelmet és forradalmi önfeláldozást követelő munka töltötte be. Mindent „a feladat perspektívájából cselekedett”, ahogy Fábry Zoltánnak írta 1935. december 10-én. „Magamról valójában keveset írhatok. A Korunk teljesen igénybe veszt” – vallotta be Hatvany Lajosnak 1929. december 26-án. „A lap hivatása a lényegem” – fogalmazta meg sorsát, önmagát Méliusz Józsefnek írott 1938. május 10-i levelében. Kolozsvárra érkezve, 1927-ben még könyveket tervezett (a filmről, a művészetfilozófiáról, a huszadi század nagy kérdéseiről), ám csakhamar felhagyott a tervezéssel, minden erejét, tehetségét és szorgalmát annak az ügynek szentelte, amit a Korunk szerkesztése jelentett.

Ez az ügy valóban egész embert kívánt, hiszen az évi tíz szám előkészítése, szerkesztése, kiadása egyedül Gaál Gáborra maradt. A vállalkozás hősiességet és önfeláldozást követelt. A hatalmas levélanyag a napi küzdelmek krónikája; Gaál írókat toboroz, kéziratokról tárgyal, előfizetőket szervez, a folyóirat soha el nem fogyó gondjaival küszködik. „... mindig minden véleményünkkel mindenkivel szemben harcvonalakon állunk, ahonnan löhetünk, de ahova vissza is lönek” – olvassuk a Szalatnai Rezsőnek küldött 1931.

január 8-i levelet. A küzdelem azonban nemcsak az eszmék és ideológiák terepén zajlott, emésztőbb és drámaibb harc folyt a betiltási kísérletek és kiadási nehézségek ellen. „Minden krajcárom a nyomdáté” – írja Gaál Hatvany Lajosnak 1931. július 24-án; „a lap anyagi fenntartása a lehető legnehezebb. Ne higgye, hogy én egy kávéházban ülök és étteremben étkező intellektuel vagyok. Én is csak szalonnát eszem vacsorára. A különbség csak az, hogy nekem a lappal kapcsolatban, illetve a lap miatt rengeteg adósságom van. Az adósságaim miatt nem tudok mozogni, s félok, hogy az adósságaim terhe megöli a lapot” – üzeni Veres Péternek 1932. április 27-én; „A lapot hónapról hónapra a legnagyobb nehézségekkel állítom össze” – szól a Méliusz Józsefhez intézett 1936. október 7-i levél. Gaál Gábor leveleiből egy állandó, szívós küzdelem regénye is kibontakozik.

A kolozsvári szerkesztő valósággal új Kazinczy helyzetében tudhatta magát. Munkatársainak csak kis része élt közvetlen közelben, mások Temesvárról, Brassóból, Bukarestből, Pozsonyból, Kassáról, Újvidékről, Budapestről, Bécsből és Párizsból küldték kézírataikat, észrevételeiket. A levelezésnek országokat kellett átfognia. És Gaál igen lelkiismeretes levelezőnek bizonyult, egyetlen kéziratot sem hagyott válasz nélkül, minden jelentkezésre, véleményre azonnal reagált. A jelen kötet 655 levelet közöl, a címzettek között találjuk Déry Tibort, Fábry Zoltánt, Hatvany Lajost, József Attilát, Károlyi

Mihályt, Komlós Aladárt, Méliusz Józsefet, Molnár Eriket, Nagy Istvánt, Nagy Lajost, Remenyik Zsigmondot (őhozzá szól a legtöbb levél, egész kötetrevaló), Salamon Ernőt, Szalantai Rezsőt, Turnowsky Sándort, Vas Istvánt és Veres Pétert. A kötet sajtó alá rendezője szerencsére nem követte azt a mind általánosabb gyakorlatot, hogy a hamis irodalomtörténeti kegyelet érzésétől vezetve kigyomlája a kritikusabb személyes megjegyzéseket, a levelekben megjelenő alkalmi vitákat. Rendkívül ritkán látjuk a jólismert szöveget zárójelbe zárt pontokat. És tanúi lehetünk azoknak a kifakadásoknak, amelyekkel Gaál, a szerkesztő küzdelem nehéz feltételei között, legközvetlenebb munkatársait is bírálta; annak a vitának, amelybe Fábry Zoltánnal bonyolódott a Korunk szlovenszkoji terjesztésének ügyében. A közölt anyag így teljes, így hiteles. Gaál Gábor elveszett vagy egyelőre lappangó leveleiből (amelyek címzettjei között Bajcsy-Zsilinszky Endre, Balázs Béla, Bölöni György, Dienes László, Illyés Gyula, Kacsó Sándor, Lukács György, Moholy Nagy László, Sinkó Ervin, Szemlér Ferenc, Tamási Áron található a többi között) azonban egy újabb, talán még vaskosabb kötetet lehetne kiállítani. Talán, az újabb kutatómunka jóvoltából, egyszer erre is sor kerül. Mint ahogy várható, hogy a Gaál-sorozat következő kötete a Korunk szerkesztőjéhez küldött levelek gyűjteménye lesz.

Pomogáts Béla

Tóth Melinda: Árpád-kori falfestészet. Bp. 1974. Akadémiai K. 191 l. + 28 tábla (Művészettörténeti Füzetek, 9.)

Könyve célkitűzéséről sokat ígérően nyilatkozik a szerző, mikor így ír bevezetőjében: „Az Árpád-kori falképanyag alapos revíziója ez, a nagyrészt ismert vagy félreismert emlékeké, melyek közül sokat évtizedek óta nem tették beható vizsgálat tárgyává.” (8.) E nagyigényű program méltán kelti fel az irodalomtörténetírás figyelmét, hiszen középkori irodalmunkban számos olyan probléma vár megoldásra, melyhez – egyebek között – a művészettörténet hozzájárulása is nélkülözhetetlen.

Az egyik ilyen összekötő kapocs a hagiográfia, mely lehetőséget nyújt a szentek kultuszának

írásban vagy képben történő kifejezésére. Tóth Melinda valóban tárgyal több olyan legendatémát (Szent György, Antiochiai Szent Margit, Alexandriai Szent Katalin), melyek hazai népszerűségük miatt érdekesek, magyar szentet azonban csak egyet, László királyt. A XIII. század második feléből ránk maradt ócsai László-ciklussal kapcsolatosan sok érdekes részlet tudhatunk meg, kissé zavaró azonban *legenda-változatra* visszavezetni a cserhalmi epizódot, mikor az tudvalévően a krónikás *vita-hagyomány* része (Sambucus-kódex, 37 v.).

Azzal kapcsolatban, hogy miképp kerülhetett László király lovas csatajelenete a templomszentély falára, válaszképpen a XIII. századi lovas Szent György-ábrázolások népszerűségére találunk utalást. Ez viszont logikusan elvezet egy